

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.1.299

UDK 008:304.42

Primljeno: 07. 09. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Esad Delibašić

NEOLIBERALNA KULTURNA POLITIKA I JAVNO DOBRO U KULTURI

Predmet ovog rada je analiza položaja kulture kao javnog dobra u tranzicijskom i posttranzicijskom društvenom i ekonomskom kontekstu, odnosno u uslovima jačanja neoliberalne paradigme. Ovdje ćemo iznijeti modele i koncepte kulturne politike iz kojih se jasno može iščitati odnos prema javnom dobru u kulturi. Pojedini modeli kulturne politike imaju dijametralno suprotne stavove o načelu da je kultura javno dobro. Naše interesovanje posebno je usmjereno na analizu tranzicije od socijalističke kulturne politike ka neoliberalnoj kulturnoj politici, odnosno na analizu promijenjenog odnosa države prema javnom dobru u kulturi. Načelo da je kultura javno dobro u socijalističkoj Jugoslaviji afirmirala je tadašnja socijalistička kulturna politika. Nordijski model kulturne politike zasnovan je na ideji kulturne demokratije, što podrazumijeva ravnopravan pristup kulturi za sve građane. Neoliberalni model kulturne politike negira načelo da je kultura javno dobro jer je dominantno tržišno orijentisan i počiva na neoliberalnoj ekonomskoj paradigmi i komercijalizaciji kulturnih dobara. U većini tranzicijskih i posttranzicijskih zemalja sektor kulture ne može opstati na osnovama tržišnog poslovanja. Sistem kulture ne može opstati bez državne podrške, što ne znači da treba koristiti samo budžetsko finansiranje sektora kulture. Jedan od osnovnih zadataka državne kulturne politike u posttranzicijskim društvima je zaštita i promocija javne funkcije kulture. Državna kulturna politika pomoću pravnih, finansijskih, vrijednosnih i organizacijskih instrumenta mora garantovati što većem broju građana pristup kulturnim dobrima.

Ključne riječi: javno dobro; neoliberalna kulturna politika; državna kulturna politika; javno dobro u kulturi

UVOD

Javna dobra se najčešće određuju kao stvari ili usluge koje su dostupne za korištenje svim građanima, odnosno ona služe interesima čitavog društva i trebala bi biti pod njegovom kontrolom. Ključne karakteristike javnog dobra su *neisključivost*, *neiscrpivost* i *nedjeljivost*. *Javno dobro* možemo preciznije odrediti utvrđujući razliku između njega i privatnog dobra. Najjednostavnije, ta razlika se ogleda u činjenici da je javno dobro dostupno svima (naprimjer gradski trg je dostupan za korištenje svim građanima), dok je privatno dobro dostupno za korištenje najčešće samo privatnim vlasnicima (naprimjer korištenje vlastitog odijela ili konzumiranje kupljene hrane). Kesner Škreb naglašava da privatno dobro određuju dva atributa: *iscrpivost* i *isključivost* (1993: 295-297). Iscrpivost privatnog dobra znači da nakon konzumiranja dobra, najčešće, ne preostaje ništa za druge korisnike, nasuprot tome, kao što smo rekli javno dobro je *neiscrpivo* (mogućnost pristupa i boravka na gradskom trgu ili u javnom parku je neiscrpiva). Neiscrpivost znači da se javno dobro neće potrošiti/iscrpiti njegovim korištenjem. Drugo svojstvo privatnog dobra jest *isključivost* koja se odnosi na činjenicu da su svi koji nisu vlasnici dobra isključeni iz mogućnosti njegovog korištenja. Tako, naprimjer, ulaznicu za nogometnu utakmicu može koristiti samo osoba koja ju je kupila i to samo jednom.

Za razliku od toga javno dobro je *neisključivo*, na primjer, ulična rasvjeta je na raspolaganju svim građanima. Neisključivost znači da javno dobro može koristiti više osoba, odnosno javno dobro mogu koristiti svi građani neovisno o njihovom imovinskom statusu, nacionalnoj, vjerskoj, rasnoj, rodnoj, klasnoj i drugoj pripadnosti. *Nedjeljivost* javnog dobra znači da se ono ne može podijeliti; tako naprimjer ne možemo podijeliti vodopad kao prirodno/javno dobro.

Javna dobra najčešće se klasificiraju na *čista* i *nečista* (Krtalić 2005) ili kvazijavna dobra. U čista javna dobra spadaju, naprimjer, djelatnost policije i javne uprave, zaštita životne sredine, voda, zrak, zemlja, sunce, šume, more, trgovi, rudna bogatstva i kulturna baština. *Čista javna dobra* nemaju osobine isključivosti (svako ih može koristiti pod istim uslovima) i rivaliteta (ne postoji tržišna konkurencija). Pod *nečistim javnim dobrima* podrazumijevamo dobra čije se obezbjeđenje može organizovati i na tržišnim principima, to su: putna infrastruktura, obavezno obrazovanje, zdravstvena zaštita, sportske i kulturne djelatnosti. Pojedini teoretičari smatraju da je klasifikacija javnih dobara samo na *čista* i *nečista* preuska jer je, po njihovom mišljenju, javno dobro mnogo širi pojam. Tako Ćurković naglašava „... da je ovako definiran kriterij za određivanje javnih dobara potpuno neadekvatan za razumijevanje historij-

skog razvoja javnih usluga. Dakle, cijeli niz institucija socijalne države, po ovoj definiciji, ne bi spadao pod javno dobro“ (2012: 16-17).

Javno dobro je neraskidivo povezano sa državom i njezinom djelatnošću. Ćurković ističe da „... u neoklasičnoj ekonomskoj teoriji, od 1950-ih godina naovamo, kada su se vodile rasprave o konceptu javnog dobra, pod njim su se podrazumijevala sva dobra koja trebaju potpasti pod neku varijantu državne regulacije, u smislu distribucije i potrošnje, jer po svojstvima nisu prikladni za privatno vlasništvo“ (2012: 15). Dakle, javna dobra su važna za funkcioniranje svake države, odnosno „javna dobra se, zbog svojih karakteristika, percipiraju kao dobra koja mora garantovati država“ (Ibid.). Suvremena država javna dobra stavlja na raspolaganje putem mehanizma javnog sektora, što znači da se ona finansiraju iz javnih sredstava koja pripadaju građanima. Građani zadovoljavaju svoje potrebe upotrebom odgovarajućih javnih dobara i uživanjem odgovarajućih usluga. Puhovski smatra da je „... javno dobro osnova zajedničkoga života u punome značenju, pa je svakidašnje postupanje s njime pouzdan indikator funkcionalnosti, dapače: smislenosti neke zajednice“ (2012).

U većini postsocijalističkih zemalja, tranzicijskih i posttranzicijskih društava, gdje se odvijao ili se još uvijek odvija proces prelaska iz jednog sistema u drugi, pojavili su se mnogobrojni oblici uzurpacije i devastacije javnih dobara. „Procesi restauracije kapitalizma kroz privatizaciju društvenog i državnog vlasništva izazvali su (...) dramatične socijalne polarizacije...“ (Vesić, Baković Jadžić, Vukša, Simović, 2012). U tim društvima destrukcija javnog dobra vidljiva je danas na svakom koraku, od uništenih parkova, prljavih autobuskih stanica, devastiranih kulturno-historijskih spomenika, zapuštenih igrališta, propalih ustanova kulture, neuređenih trotoara, neobnovljenih fasada, provincijaliziranih trgova, nepostojanja javnih toaleta, osiromašenih bolnica i škola (Delibašić 2020). Destrukciju i krađu javnog dobra u ovim zemljama vršila je politička i ekonomska elita, administrativni aparat, lideri, kriminalaci, pseudointelektualci i neosvijestjen „običan svijet“, izmanipuliran i instrumentaliziran etnonacionalističkim i neoliberalnim ideologijama (Husanović, Arsenijević, Hibert 2020: 9-61). Pojmove javnog, zakonitog, zajedničkog, solidarnog, zamijenili su pojmovi potrebe tržišta, rast, razvoj, roba, vitalni nacionalni interes, identitet, deregulacija. Opći interes i javno dobro su ustuknuli pred ličnim i tržišnim interesom. Umjesto da država i njene institucije štite i garantuju javna dobra, posttranzicijska država u neoliberalnom društvenom i ekonomskom kontekstu postaje servis krupnom kapitalu.

MODELI KULTURNE POLITIKE I JAVNO DOBRO U KULTURI

Često se ističe načelo da je kultura javno dobro (Primorac 2020; Zlatar Violać 2010). Ideja, odnosno načelo da je kultura javno dobro zasniva se na shvatanju da su dobra kulture dostupna za korištenje svim građanima, odnosno na stavu da njihovu opću dostupnost i zaštitu treba garantovati država. Država štiti kulturu kao javno dobro donošenjem odgovarajućih propisa (opći propisi o kulturi, zakoni o zaštiti kulturne baštine, zakoni o bibliotečkoj, pozorišnoj, muzejskoj i arhivskoj djelatnosti, propisi o finansiranju u sektoru kulture...). Propisi utvrđuju mehanizme kojima se štite dobra kulture, onemogućava i sankcioniše njihova devastacija, zloupotreba i otuđenje, te stvara pretpostavka za njihovu dostupnost građanima. Pored zakonske zaštite na nacionalnom nivou, dobra kulture kao globalna javna dobra zaštićena su i međunarodnim sporazumima i ugovorima, te posebnim UNESCO konvencijama.

Postojeći modeli kulturne politike imaju ponekad dijametralno suprotne stavove o načelu da je kultura javno dobro. Ovdje ćemo sažeto izložiti one modele i koncepte kulturne politike iz kojih se jasno može iščitati njihov odnos prema javnom dobru u kulturi. Naše interesovanje je posebno usmjereno na tranziciju od *socijalističke kulturne politike* ka *neoliberalnoj kulturnoj politici*, odnosno na analizu promjene odnosa države prema javnom dobru u kulturi.

Ideja o kulturi kao javnom dobru i dostupnosti kulturnih i umjetničkih dobara svim građanima sadržana je u konceptu *demokratizacije kulture*, čiji tvorac je bio Andre Malraux, francuski ministar kulture, koji je ovaj model kulturne politike utemeljio 1959. godine. Kao ministar pokrenuo je mnoge projekte približavanja i dostupnosti elitne kulture običnim ljudima. Modelom *demokratizacije kulture* nastojalo se omogućiti svim građanima jednake uslove pristupa umjetničkim djelima i participaciju u vrhunskoj kulturi. Malraux „... je verovao da je potrebno stvoriti uslove da elitna kultura, stvorena u elitnim ustanovama kulture koncentrisanim u kulturnim metropolama, bude dostupna svim građanima“ (Đukić 2010: 66). Zato su smanjivane cijene ulaznica, forsirani besplatni ulasci u muzeje, popularizirana kultura putem radija i TV, subvencionirana kulturna djelatnost itd. Malraux je smatrao da treba postići da se svakom djetetu omogući pravo na pristup umjetničkim slikama, pozorištu, bioskopima, kao što svi imaju pravo na opismenjavanje. On je svoj model kulturne politike oslanjao na opću dostupnost kulture putem teritorijalno razgranate i guste mreže velikih domova kulture, što je i dovelo do ideje o demokratizaciji kulture. Ovaj model, međutim, doživio je relativni neuspjeh; naime, prigovaralo mu

se da je, ipak, elitistički, te da je nametnut dekretom i da zanemaruje pojedine kulturne identitete (Đukić 2010: 66-67).

Koncept *demokratizacije kulture* uticao je i na kulturnu politiku socijalističke Jugoslavije, stoga Kalender naglašava da je “nakon završetka II svjetskog rata, kulturna politika i u bivšoj SFRJ, u širem smislu, pratila Malrauxov koncept ‘demokratizacije kulture’. Kultura je tako imala prvenstveno emancipatorsku i prosvjetiteljsku zadaću ‘difuzije elementarne kulture’. Još 1943. godine u dokumentima zemaljskih antifašističkih vlada, utvrđena je zadaća kulture kroz izgradnju domova kulture” (Kalender 2017). Knežević, također, ističe da se u samoupravnom socijalizmu radilo na tome da svako mjesto ima svoj dom kulture, što je pospješivalo političku i kulturnu emancipaciju, te ubrzavalo procese urbanizacije i modernizacije (2012: 99). Ideju o kulturi kao javnom dobru u socijalističkoj Jugoslaviji afirmirala je tadašnja *socijalistička kulturna politika*. Veliki broj ustanova i organizacija kulture koje danas djeluju osnovane su i izgrađene u tom periodu. Uz nužan kritički odmak u odnosu na socijalističku ideologiju, potrebno je konstatovati da su u najvećem dijelu današnji „... postojeći kulturni resursi (...) tekovina socijalizma, tokom koga je izgrađeno mnoštvo javnih/društvenih institucija i gde je dominantna kulturna politika bila bazirana na konceptima: ‘kultura po meri čoveka’, ‘kultura za sve’ tj. ‘kultura u svako selo’...” (Knežević 2012: 99).

Državni model kulturne politike afirmira kulturu kao javno dobro i zagovara obavezu države da stvori uslove za opću dostupnost kulturnih dobara. Ovaj model kulturne politike karakterizira „piramidalna struktura upravljanja“ koja se uspostavlja od vlade i resornog ministarstva do nadležnih tijela za kulturu na nižim nivoima teritorijalne organizacije (Đukić 2010: 100). *Državni model* karakterizira dominantno državno finansiranje kulture i kulturnog razvoja, kao i državna kontrola pri imenovanju upravljačkih i rukovodnih organa ustanova kulture. „Kultura na taj način postaje deo odgovornosti i poslova države, deo političkog administrativnog aparata, čime država pokazuje da je kultura od velikog državnog interesa kao činilac nacionalnog identiteta...” (Ibid. 101). Slabosti ovog modela kulturne politike ogledaju se, prije svega, u mogućim političkim i ideološkim instrumentalizacijama kulture. U okviru državnog modela formiralo se nekoliko podvarijanti. *Paradržavni model kulturne politike* podrazumijeva da su vlada i ministarstvo kulture prenijeli svoju nadležnost za sektor kulture na neko paradržavno tijelo (npr. savjet za kulturu), tako da odgovornost za kulturu dijele državna i pradržavna tijela. „U okviru ovog modela (...) razvija se tzv. nordijski model kulturne politike zasnovan na ideji kulturne demokratije. To podrazumijeva jednak i ravnopravan pristup kulturi za sve građane“ (Ibid. 105).

Sličnost *državnog modela kulturne politike* u socijalističkim zemljama i *nordijskog modela kulturne politike* ogleda se u snažnom afirmiranju kulture kao javnog dobra; međutim, ovi modeli se razlikuju po tome što u socijalizmu prevladava politički i ideološki uticaj države na sektor kulture dok u nordijskom modelu zaživljavaju autonomija i depolitizacija kulture. „Tako u nordijskim zemljama kulturna politika države štiti umjetnike i umjetnost kao javno dobro, ne intervenirajući i ne nadzirujući sadržaj djela, što ju razlikuje od ekonomski slične kulturne politike u bivšim socijalističkim zemljama“ (Hrvatska enciklopedija 2021). Dakle, *nordijski model* kombinuje elemente *državnog* i *liberalno-demokratskog modela*, odnosno, u ovom modelu država, s jedne strane, garantuje opću dostupnost kulturnih dobara, a, s druge strane, ne miješa se u umjetničko stvaralaštvo niti instrumentalizira umjetnike i njihova djela.

Liberalno-demokratski model kulturne politike zasniva se na uvjerenju da je funkcija države prije svega u stvaranju uvjeta za nesmetan razvoj kulture i umjetnosti, te na djelovanju tržišta u najvećem dijelu kulture. Osnovna odlika ovog modela „... jeste ‘neutralnost’ države u domenu kulture. To podrazumeva insistiranje na privatnoj svojini nad sredstvima stvaranja i difuzije (širenja) kulturnih dobara, te shvatanja da država ne sme da utiče na razvoj kulture, da ne bi ugrozila njenu autonomiju“ (Dragičević-Šešić, Stojković 2007: 34-35). Liberalno-demokratski model kulturne politike još uvijek u određenoj mjeri garantuje i štiti određene segmente kulture kao javnog dobra.

Neoliberalni model kulturne politike radikalizira osnovne postavke liberalno-demokratskog modela. Naime, ovaj model je u cijelosti tržišno orijentisan jer počiva na neoliberalnoj ekonomskoj paradigmi i komercijalizaciji kulturnih dobara. *Neoliberalni model* je u suprotnosti sa konceptom kulture kao javnog dobra jer kulturna dobra razumijeva gotovo isključivo kao robu koja se mora podvrgnuti tržišnim zakonitostima.

NEOLIBERALNE PRIJETNJE U KULTURI

Koncept o javnom dobru je u protivrječju s ideologijom neoliberalizma koja je najupečatljivije izražena u poznatom stavu Margaret Thatcher *kako ne postoji društvo nego samo individue* (Primorac 2020: 1). Uloga države kao regulatora u tom konceptu se marginalizira, s ciljem sprečavanja mogućnosti svake redistribucije bogatstva i smanjenja uspostavljenih socijalnih razlika. „Neoliberalistička ideologija zapravo u osnovici izražava snažnu sumnju u državu i državne aparate, u njihovu učinkovitost,

te na mjesto klasične socijalne države i njezinih redistribucijskih politika promovira privatizacijske prakse i korporativnu državu, to jest tržišnu utakmicu...“ (Hromadžić 2008: 41-42). Neoliberalni kapitalizam prodire u područja društva koja su ranije imala autonomiju i koja su bila nezavisna od logike tržišta. On želi moralne vrijednosti, porodične odnose, proizvode kulture i umjetnosti podvesti pod utjecaj tržišnih zakona. Sve ljudske djelatnosti i društvene interakcije on svodi na borbu za profit. Mrkić navodi primjer Srbije gdje su, kako tvrdi, javna dobra izgubila ključna svojstva – da su dostupna svim građanima i da su reprezentant javnog interesa (2012: 133). Do toga je došlo, tvrdi Mrkić, jer su na čelne pozicije organizacija koje upravljaju javnim dobrima postavljeni politički kadrovi koji su instrumentalizirali javna dobra za potrebe političkih i klasnih elita. U ovakvim okolnostima dolazi do paradoksalne situacije, umjesto da štiti i omogućiti opću dostupnost javnih dobara, država podstiče njihovu instrumentalizaciju za potrebe krupnog kapitala. „Uočljiva je tendencija da se redukuju neprofitabilne i privatizuju isplative javne usluge. Sve što nije privatizovano svejedno se komodifikuje i podređuje tržišnoj logici. Država tako odustaje od servisiranja potreba stanovništva i postaje sve očigledniji servis krupnog kapita“ (Ibid.).

Odnos kulture i tržišta, te profita i kulturnog stvaralaštva razvijao se i formirao tokom cijelog dvadesetog vijeka. Adorno i Horkheimer su još 1947. godine u svom djelu *Dijalektika prosvjetiteljstva* upozorili na tendenciju pretvaranja umjetničkih i kulturnih vrijednosti u tržišne vrijednosti. Naime, ovi autori su prvi upotrijebili termin *kulturna industrija* (Adorno, Horkheimer 1989: 126-172) te artikularali opasnosti od svodenja umjetnosti i kulture na robu. Danas se sve češće ekonomski koncepti primjenjuju i u kulturnoj politici; tako Primorac ukazuje na neke od problema „koje donosi isključivo razmatranje kulture kroz ekonomske naočale kao što su: gentrifikacija, porast (samo)izrabljivanja i prekarnosti kulturnih radnika/ica, smanjivanje razine javnog financiranja kulture, sve veća dominacija monopolnih digitalnih posrednika (...) te velik utjecaj kako audiovizualnih platformi (...) tako i različitih tipova platformi i aplikacija društvenih mreža na područje kulture i medija“ (Primorac 2021: 130).

U tranzicijskim i posttranzicijskim društvima u okviru debate o odnosu kulture i tržišta, grubo rečeno, sukobljavaju se dva koncepta, od kojih jedan kulturu razumijeva kao javno dobro koje mora biti dostupno svim građanima, a drugi stoji na stanovištu da se kultura može tržišno valorizirati, što znači da su kulturna dobra dostupna samo onima koji su u mogućnosti da za tu dostupnost plate. Prvi od ovih koncepata počiva na uvjerenju da kultura i umjetnost nikako ne mogu i ne trebaju ostvarivati profit.

Istinska umjetnost, vjeruju oni koji zastupaju ovaj stav, nije pravljena za tržište i ne može biti roba. Ulaskom na tržište identitet, estetska i umjetnička vrijednost djela postaju nebitni. „Upravo se sada može vidjeti koliko je bitno u kulturnom sektoru osigurati logiku održivosti i odmaknuti se od isključivo tržišnih principa, budući da kultura kao javno dobro mora biti omogućena i dostupna svima...“ (Primorac 2020: 5). Suprotan stav počiva na uvjerenju da kulturni proizvodi mogu biti tržišno valorizirani i da mogu ostvarivati profit, te da se time ne narušava estetska vrijednost djela. Kulturni radnici koji zastupaju ovaj stav smatraju da izlazak kulture na tržište pozitivno utiče na promjenu društvenog položaja kulture.

Svaka od ove dvije koncepcije, dva pristupa kulturi, „ima svoje prednosti i mane“ (Vraneš 2011: 129). Poimanje kulture kao javnog dobra podrazumijeva dominantno državno upravljanje kulturom. Državno upravljanje omogućava, osim očuvanja kulturnih dobara kao javnih dobara, i očuvanje kulturnih vrijednosti te sprečava komercijalizaciju kulture i njeno pretvaranje u robu. Međutim, državno upravljanje kulturom može imati i negativne posljedice koje se manifestiraju u ovisnosti ustanova i organizacija kulture o državnom budžetu, u smanjenoj autonomiji kulturnog sektora, u pasivnosti radnika u kulturi dok se finansiraju isključivo iz budžeta, te u mogućem političkom uticaju.

Pozitivne strane koncepta koji se zasniva na stavu da kulturni proizvodi trebaju biti dominantno tržišno valorizirani ogledaju se u neovisnosti kulturne sfere od političkog uticaja i finansiranja isključivo iz budžeta, povećanju njene autonomije i mogućnosti ostvarivanja vlastitog prihoda. Negativne strane ovog koncepta ogledaju se u reduciranju kulturnih proizvoda na robu i njihovoj zarobljenosti tržištem i tržišnim odnosima. Kompromis u odnosu na ova dva pristupa pokušao je svojim konceptom ponuditi David Throsby koji smatra da je za kulturna dobra nužno razlikovati *ekonomske i kulturne vrijednosti*:

„Razlika između ekonomske vrednosti i kulturne vrednosti stvara dilemu u procesu vrednovanja. S jedne strane, precizno određena načela ekonomske procene vode do gotovo nedvosmislenih procena ekonomske vrednosti u kulturnim dobrima i uslugama, dok se, s druge strane, kulturna vrednost naizgled opire preciznim, objektivnim i ponovljivim sredstvima za procenu. Ova dva tumačenja vuku na suprotne strane i stvaraju nesigurnost, u čijem je središtu ključno pitanje kulturne politike: koje vrednosti treba primeniti u odlučivanju kada su u pitanju proizvodnja, distribucija i potrošnja kulturne robe?“ (Trozbi 2012: 30)

Throsby je pokušao prevazići reduciranje navedenog problema na dva isključiva pristupa te ponuditi izlaz iz dileme *tržišne valorizacije kulture* u pronalaženju ravnoteže između *ekonomske i kulturne* komponente kulturnog dobra.

ZAKLJUČNO O JAVNOM DOBRU U KULTURI

Uspostava kapitalizma kroz privatizaciju društvenog vlasništva izazvala je u svim bivšim socijalističkim zemljama, pa i u zemljama nastalim nakon raspada Jugoslavije, dramatične socijalne promjene. Prodiranjem neoliberalizma u tranzicijska društva sve više se sužavao prostor za javna dobra, te su se kulturni proizvodi sve više premješali iz javne u privatnu sferu. Važno je upozoriti na jednu vrstu protivrječnosti u odnosu neoliberalne države prema javnom dobru. Naime, savremena država bi po svojoj suštini trebala omogućiti opću dostupnost javnim dobrima putem javnog sektora, međutim, tržišni fundamentalizam omogućava strukturama vlasti „da se javni (društveni/zajednički) resursi ulažu u privatne inicijative kako bi se generisao profit ili bar kako bi se stvarali uslovi za njegovo buduće generisanje; oni, naravno, idu samo u korist privatnom kapitalu, a nikad za opšti interes svih stanovnika“ (Knežević 2012: 98). Umjesto da država štiti javno dobro i njegovu opću dostupnost, ona se u neoliberalnom kontekstu pojavljuje kao posrednik u iskorištavanju javnog dobra od strane privatnog kapitala. U takvim društvenim i ekonomskim prilikama kultura i umjetnost se počinju promatrati isključivo kroz ekonomske parametre: „... koliko je zarađeno, koliki je broj posetilaca, koliko privatnih investitora je privučeno, koliko profita u drugim, bliskim sektorima poput turizma je generisano, itd“ (Knežević 2012: 98). U tim procesima uvijek se radi o sprezi privatnog kapitala i struktura vlasti koje omogućavaju eksploataciju javnih dobara.

Jasno je da u tranzicijskim i posttranzicijskim društvima sektor kulture ne može opstati isključivo na osnovama tržišnog poslovanja. Naime, sistem kulture ne može opstati bez državne podrške, što ne znači da treba koristiti samo budžetsko finansiranje. Jedan od osnovnih zadataka svake državne kulturne politike (Bell, Oakley 2014) u posttranzicijskim društvima je zaštita i promocija javne funkcije kulture. Državna kulturna politika pomoću pravnih, finansijskih, vrjednosnih i organizacijskih instrumenta mora garantovati što većem broju građana pristup kulturnim dobrima.

IZVORI I LITERATURA

1. Adorno, Theodor, Max Horkheimer (1989), *Dijalektika prosvjetiteljstva*, Veselin Masleša - Svjetlost, Sarajevo
2. Archer, Rory, Igor Duda, Paul Stubbs (ur.) (2016), *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*, Routledge, Abingdon
3. Bell, David, Kate Oakley (2014) *Cultural Policy*, Routledge, London:
4. Bennett, Tony, Elizabeth Silva (2006), "Introduction Cultural Capital and Inequality: Policy Issues and Contexts", *Cultural Trends*, 15(2-3), 87-106.
5. Boris Buden (2010), "Deca komunizma", *Peščanik* 15/03/2010, <https://pescanik.net/deca-postkomunizma/>
6. Ćurković, Stipe (2012), "Različite koncepcije javnog dobra i njihove političke implikacije", u: Vesić, Darko, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, Vladimir Simović (ur.), *U borbi za javno dobro: Analize, strategije i perspektive*, Centar za političke emancipacije, Beograd, 13-22
7. Delibašić, Esad (2020), "Javno dobro i koronavirus", <http://www.prometej.ba/clanak/osvrsti/javno-dobro-i-koronavirus-4352>
8. Dragičević-Šešić, Milena, Branimir Stojković (2007), *Kultura: menadžment, animacija, marketing*, Clio, Beograd
9. Đukić, Vesna (2010), *Država i kultura – studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju - Fakultet dramskih umjetnosti, Beograd
10. Hromadžić, Hajrudin (2008), *Konzumerizam*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
11. Husanović, Jasmina, Damir Arsenijević, Mario Hibert (2020), *Društvena pismenost: kultura, ekologija, mediji*, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
12. Kalender, Aida (2017), "Domovi kulture – prva lekcija kulturnih politika", *Katalog izložbe "Domovi kulture u Sarajevu"*, <https://www.domovikulture.ba/arhiv/aida-kalender-domovi-kulture-prva-lekcija-kulturnih-politika>
13. Kesner Škreb, Marina (1993), "Javna dobra", *Financijska praksa*, 17 (3), 295-297.
14. Knežević, Vida (2012), *Neoliberalni pritisci u kulturi*, u: Vesić, Darko, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, Vladimir Simović (ur.), *U borbi za javno dobro: Analize, strategije i perspektive*, Centar za političke emancipacije, Beograd, 95-103.
15. Krtalić, Sandra (2005), "Javna dobra: što nam država pruža, a što želimo?", *Rifin*, <http://www.rifin.com/gosti-stranica/86-sandra-krtali-javna-dobra-to-nam-drava-prua-a-to-elimo>

16. Mrkić, Živorad (2012), "Zdravlje i bolesti kapitalizma", u: Vesić, Darko, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, Vladimir Simović (ur.), *U borbi za javno dobro: Analize, strategije i perspektive*, Centar za političke emancipacije, Beograd, 119-137.
17. Puhovski, Žarko (2012), "Javno dobro", *Peščanik*, 13. 02. 2012. <https://pescanik.net/javno-dobro/>
18. Primorac, Jaka (2020), "Kultura na respiratoru", *IRMO Aktualno*, broj 3, 1-6.
19. Primorac, Jaka (2021), "Pitanje kulture kao klasno pitanje? Kulturne politike i društvena stratifikacija u Hrvatskoj?", *Revija za sociologiju*, 51(1), 129-147.
20. Vraneš, Zorana (2011), "Strateška dilema kulturnih politika: direktna kontrola ili odvajanje od političkog procesa", *Kultura*, 130, 128-142.
21. Švob-Đokić, Nada (2017), "Osvrt na tipologije kulturnih politika", *CULPOL analitički osvrt - IRMO*, Zagreb,
22. Trozbi, Dejvid (2012), *Ekonomika kulturne politike*, Clio, Beograd.
23. Zlatar Violić, Andrea (2010), "Kultura i tranzicija: Od strategije kulturnog razvitka do menadžmenta u kulturi", *Sarajevske sveske*, br. 27/28. <https://sveske.ba/en/content/kultura-i-tranzicija-od-strategije-kulturnog-razvitka-do-menadzmenta-u-kulturi>

NEOLIBERAL CULTURE POLICY AND PUBLIC GOODS IN CULTURE

Summary

The subject of this paper is the analysis of the position of culture as a public good in transition and post-transition social and economic context conditioned by neoliberal paradigm strengthening. Models and concepts of the culture policy which depict the relationship towards public good in culture will be presented as well. Individual culture policy models present opposite attitudes towards the principle that states that the culture is a public good. Special attention was addressed to the analysis of the transition from socialist culture policy to Neoliberal culture policy, i.e., analysis of the state's changed relationship towards public goods in culture. In socialist Yugoslavia, the principle of culture as a public good was introduced by the socialist culture policy. The nordic model of cultural policy is based on the idea of cultural democracy which includes equal access to culture for all citizens. The neoliberal model of culture policy denies the principle of culture as public good due to its primary market orientation. It rests on the Neoliberal economic paradigm and commercialization of cultural goods. In the majority of

transition and post-transition countries, the culture sector cannot exist based on market business. Culture cannot exist without government support but it does not mean that culture funding should rely only on budget. One of the primary tasks for state culture policy in post-transition societies is the protection and promotion of the public function of culture.

State culture policy via legal, financial, value, and organizational instruments must guarantee access to cultural goods to the greatest number of citizens possible.

Keywords: Public goods, neoliberal culture policy, state culture policy, public goods in culture.

Adresa autora
Author's address

Esad Delibašić
Univerzitet u Zenici
Filozofski fakultet
esadelibasic@gmail.com